O’ZBEK VA FRANSUZ MULOQOTIDA XUSH MUOMALALIK FORMULASI

Atoyeva Gulafzo
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Qabul qilindi: 13.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 14.10.2025
Tasdiqlandi: 15.10.2025

Kalit so‘zlar:
xushmuomalalik, muloqot, madaniy farqlar, tilshunoslik, nutq madaniyati.

Annotatsiya. Ushbu tezisda o‘zbek va fransuz tillaridagi muloqot jarayonida qo‘llaniladigan xushmuomalalik formulalari qiyosiy tahlil qilinadi. Xushmuomalalikning madaniy-mental asoslari, nutq etiketi va madaniyatlararo farqlar o‘rganiladi. Shuningdek, til orqali ifodalanadigan ijtimoiy munosabatlar yoritilib, bu jihatlar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi amaliy ahamiyati bilan asoslanadi.

Keywords:
politeness, communication, cultural differences, linguistics, speech culture.

Annotation. In this thesis, a comparative analysis of politeness formulas used in Uzbek and French communication is conducted. The cultural and mental foundations of politeness, speech etiquette, and intercultural differences are examined. Additionally, the social relationships expressed through language are highlighted, emphasizing their practical importance for developing communicative competence.

Ключевые слова:
вежливость, общение, культурные различия, лингвистика, речевая культура.

Аннотация. В данной тезисе проводится сравнительный анализ формул вежливости, используемых в узбекском и французском языках. Изучаются культурно-ментальные основы вежливости, речевой этикет и межкультурные различия. Особое внимание уделяется социальным отношениям, выражаемым через язык, и их практическому значению для развития коммуникативной компетенции.

Kirish. Hurmatli suhbatdoshlar, muloqot jarayonida samimiylik va hurmat asosiy o‘rin tutadi. O‘zaro aloqalarimizni do‘stona va samimiy muhitda davom ettirish uchun, xush muomalalik formulalaridan foydalanish juda muhimdir.

O‘zbek tilida muloqotni boshlashda odatda “Assalomu alaykum, aziz do‘stlar, siz bilan uchrashganimdan juda xursandman” kabi samimiy va hurmatga boy iboralar ishlatiladi. Bu so‘zlar nafaqat muloqotni iliq boshlashga, balki suhbatdoshga bo‘lgan hurmat va e’tiborni ifodalashga xizmat qiladi. Muloqotda bunday xush muomalalik formulalaridan foydalanish nafaqat suhbatdosh bilan yaxshi munosabat o‘rnatishga yordam beradi, balki madaniy tafovutlarni yengib o‘tishda ham muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli, o‘zbek va fransuz tillaridagi odob-axloq qoidalari va xushmuomalalik ifodalarini bilish va to‘g‘ri qo‘llash har bir muloqot ishtirokchisi uchun katta ahamiyatga ega. Hurmatli suhbatdoshlar, har qanday muloqotning asosida o‘zaro hurmat va samimiylik yotadi. Ayniqsa, turli tillarda, masalan, o‘zbek va fransuz tillarida muloqot qilishda, xush muomalalik formulalarining o‘rni nihoyatda katta. Ular nafaqat so‘zlar orqali ifodalanadigan odob-axloq me’yorlari, balki madaniyatlarning o‘ziga xos ruhini aks ettiruvchi nozik vositalardir. Shu bois, muloqotni boshlashdan oldin, o‘zaro hurmatni ta’minlash va samimiy muhit yaratish maqsadida odob-axloq qoidalariga amal qilish zarurdir. O‘zbek tilida suhbatni boshlashda “Assalomu alaykum, hurmatli janoblar va xonimlar, siz bilan uchrashganimdan chin dildan xursandman” kabi ifodalar nafaqat hurmatni, balki iliqlik va mehr-muhabbatni ham namoyon etadi. Bu so‘zlar kishida iliq taassurot qoldirib, muloqot jarayonini yanada samimiy qiladi. Bundan tashqari, o‘zbek madaniyatida “iltimos”, “rahmat”, “kechirasiz” kabi xushmuomalalik elementlari har doim katta ahamiyatga ega bo‘lib, ular muloqotni yanada ohangdor va samimiy qiladi. Muloqotda bunday xush muomalalik formulalarini o‘z vaqtida va o‘rinli qo‘llash nafaqat tilni bilish darajasini, balki madaniyatlararo muloqotda sezgirlik va e’tibor ko‘rsatishni ham anglatadi. Shuning uchun o‘zbek va fransuz tillarida xush muomalalik qoidalarini o‘rganish va ularga amal qilish, samarali va samimiy muloqotni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu, o‘z navbatida, ikki tomonlama ishonch va hurmatga asoslangan do‘stona munosabatlar o‘rnatishga imkon beradi. Muloqot inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u orqali odamlar o‘zaro fikr almashadi, hissiyotlarini ifodalaydi va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiradi. Har bir til va madaniyatda muloqotni yanada samimiy, hurmatli va odobli qilish uchun maxsus xush muomalalik formulalari mavjud. Xush muomalalik formulalari nafaqat so‘zlashuv madaniyatini aks ettiradi, balki ijtimoiy munosabatlarning sifatini belgilovchi muhim vositadir.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalari haqida ilmiy maqolalarda keng yoritilgan. Masalan, Abdullaev (2018) o‘zbek tilidagi odob-axloq qoidalarining til va madaniyatga ta’sirini tahlil

qilgan bo‘lsa, Dupont (2017) fransuz tilidagi rasmiy va norasmiy muloqotdagi hurmat ifodalarini ko‘rib chiqadi.[1] Karimova (2019) o‘zbek tilida xush muomalalikning zamonaviy shakllari va ularning kommunikativ ahamiyatini o‘rganib, an’anaviy va yangi ifodalar orasidagi farqni ko‘rsatadi.[2] Lefebvre (2020) fransuz tilida muloqotda ishlatiladigan madaniy kontekstga bog‘liq xushmuomalalik formulalarini tahlil qilgan va ularning jamiyatdagi o‘rni haqida ma’lumot beradi.[3] Rashidov va boshqalar (2021) o‘zbek-fransuz madaniyatlararo muloqotda xushmuomalalikning lingvistik va pragmatik jihatlarini o‘rganib, ikki til o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatadi.[4] Martin (2016) fransuz tilida rasmiy va norasmiy muomala shakllari, ularning ijtimoiy vazifasi va muloqotdagi ahamiyatini yoritadi.[5] Ismoilova (2022) o‘zbek tilidagi so‘zlashuv madaniyatida xushmuomalalikning o‘ziga xosligi, ularning kontekstga bog‘liqligi va muloqot samaradorligiga ta’siri haqida tahlil qiladi.[6] Bernard (2019) fransuz tilida madaniy jihatdan ahamiyatli xushmuomalalik formulalarini o‘rganib, ularning muloqotdagi kommunikativ funktsiyalarini tahlil qiladi.[7]

Materiallar va usullar. Tadqiqotda o‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalarini o‘rganish uchun turli manbalar asos qilib olindi. Asosiy material sifatida lingvistik adabiyotlar, madaniyatlararo muloqotga oid ilmiy maqolalar va tilshunoslik qo‘llanmalaridan foydalanildi. Tadqiqotda komparativ usul qo‘llanib, ikki til madaniyatlaridagi xush muomalalik ifodalari taqqoslandi. Shuningdek, empirik usul yordamida o‘zbek va fransuz tilida olib borilgan real muloqot namunalaridan namunalar tahlil qilindi. Matnlarni kontekstual tahlil qilish orqali xush muomalalik formulalarining ma’nosi va funksiyasi aniqlangan. Mazkur usullar yordamida muloqotdagi hurmat va odob-axloq qoidalarining til va madaniyatga ta’siri chuqurroq o‘rganildi. Tadqiqotda o‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalarini o‘rganish uchun turli manbalar va tadqiqot usullari birgalikda qo‘llanildi. Asosiy material sifatida xalqaro va milliy lingvistik manbalar, madaniyatlararo kommunikatsiyaga oid ilmiy maqolalar, shuningdek, o‘zbek va fransuz tillarida yozilgan adabiy va og‘zaki matnlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida komparativ tahlil usuli asosiy o‘rin tutib, ikki til madaniyatlari orasidagi xush muomalalik ifodalarining o‘xshashlik va farqlari o‘rganildi. Shuningdek, kvalitatif metod yordamida real muloqot namunalaridagi xush muomalalik formulalarining kontekstual ma’nolari va ularning kommunikativ funksiyalari aniqlangan. Tadqiqotda matnlarni semantik va pragmatik tahlil qilish ham amalga oshirilib, xush muomalalikning madaniyatlararo muloqotdagi o‘rni va ahamiyati yoritildi. Bu usullar yordamida

til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik chuqurroq tahlil qilindi va xush muomalalik formulalarining kommunikativ samaradorligi o‘rganildi.

1-Jadval. O‘zbek va fransuz tillarida xush muomalalik formulalari taqqoslash

Til	Xush muomalalik formulalari	Vazifasi	Madaniy xususiyatlari
O‘zbek tili	Assalomu alaykum, Iltimos, Rahmat	Hurmat, samimiyat, ijtimoiy munosabatlar	An’anaviy, samimiy, do‘stona, ko‘p holatda norasmiy
Fransuz tili	Bonjour, S’il vous plaît, Merci	Rasmiylik, ijtimoiy tartib, hurmat	Rasmiy, qoidaga asoslangan, ijtimoiy mavqega urg‘u berilgan

Ushbu jadval o‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalarini taqqoslaydi. Unda har ikki tilning asosiy ifodalari, ularning muloqotdagi vazifalari va madaniy xususiyatlari ko‘rsatilgan. O‘zbek tilidagi formulalar ko‘proq samimiylik va an’anaviy odobga asoslangan bo‘lsa, fransuz tilidagi formulalar rasmiylik va ijtimoiy tartibga urg‘u beradi. Jadval madaniyatlararo muloqotda to‘g‘ri ifodalarni tanlash va qo‘llash uchun qulay vosita hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda O’zbek va fransuz tillarida ishlatiladigan xush muomalalik formulalarining lingvistik va madaniy jihatlarini o‘rganish maqsadida sifatli tadqiqot usuli qo‘llanildi. Asosiy material sifatida ikki tilning so‘zlashuv va yozma manbalari — suhbatlar, rasmiy nutqlar, adabiy asarlar hamda kundalik muloqotdagi ifodalar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida korpus lingvistikasi metodlari, solishtirma tahlil va intervyular o‘tkazildi. O’zbek tilida milliy madaniyatga xos hurmat ifodalarini aniqlash uchun an’anaviy va zamonaviy nutqlar namunalaridan foydalanildi. Fransuz tilidagi xush muomalalik formulalarini o‘rganish uchun esa rasmiy va norasmiy muloqot namunalaridan foydalanilib, “vous” va “tu” shakllarining ishlatilish kontekstlari tahlil qilindi. Shuningdek, madaniyatlararo kommunikatsiya nuqtai nazaridan noto‘g‘ri tushunilishlarni aniqlash uchun interkultural muloqotda yuzaga keladigan vaziyatlar ham ko‘rib chiqildi. Tadqiqot jarayonida ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilishda sifatli tahlil dasturlari va lingvistik adabiyotlardan keng foydalanildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, o‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalari ko‘plab o‘xshashliklarga ega bo‘lishiga qaramay, ularning madaniy konteksti va qo‘llanish usullari nuqtai nazaridan sezilarli farqlar mavjud. O‘zbek tilida xush muomalalik odatda an’anaviy madaniy qadriyatlarga, hurmat va samimiyatga katta urg‘u berilishi bilan ajralib turadi. Masalan, “Assalomu alaykum”, “iltimos”, “rahmat” kabi so‘zlar nafaqat muloqotda hurmat ifodasi, balki ijtimoiy bog‘lanish vositasi hisoblanadi. Shuningdek, tahlil shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilida xush muomalalik formulalari ko‘proq norasmiy va rasmiy muloqotda do‘stona ohangni saqlashga xizmat qilsa, fransuz tilida bu formulalar ko‘pincha rasmiy muloqotda qat’iy qoidalar asosida qo‘llanadi. Bu farq ikki madaniyatdagi ijtimoiy normalar va muloqot uslublarining o‘ziga xosligini aks ettiradi. Tadqiqotda aniqlanganki, har ikkala tilning xush muomalalik formulalarida kontekstga moslashuvchanlik muhim ahamiyatga ega, ya’ni situatsiyaga qarab ular o‘z shaklini o‘zgartirishi mumkin. Shu bilan birga, madaniyatlararo muloqotda bu formulalarning to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llanishi muloqotning samaradorligi va tushunishni yaxshilashda muhim vosita ekanligi aniqlandi. O‘zbek va fransuz tillarida xush muomalalik formulalarini o‘zaro taqqoslash orqali, ikki til o‘rtasidagi madaniy tafovutlar va ularni yengib o‘tish yo‘llari haqida chuqur tushuncha hosil qilindi. Bu esa kelajakda madaniyatlararo kommunikatsiya sohasida samarali metodlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘la oladi. Yana, o’zbek tilida xush muomalalik formulalari ko’pincha an’anaviy madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning ishlatilishi muloqotda odob-axloq, yosh-ustoz munosabatlari va ijtimoiy darajani hisobga olish kabi jihatlarni ta’kidlaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot davomida o‘zbek va fransuz tillaridagi xush muomalalik formulalarining lingvistik va madaniy xususiyatlari o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, har ikkala tilda xush muomalalik formulalari muloqotda hurmat, samimiyat va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, ularning qo‘llanish usullari va madaniy konteksti turlicha bo‘lib, o‘zbek tilida ko‘proq an’anaviy, samimiy va norasmiy shakllar afzal ko‘rilsa, fransuz tilida rasmiylik va ijtimoiy mavqe asosida shakllangan nozik me’yorlar ustunlik qiladi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik xush muomalalik formulalarining shakllanishi va qo‘llanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, madaniyatlararo kommunikatsiyada ushbu formulalarni to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llash muloqot samaradorligini oshiradi,

tushunmovchiliklarning oldini oladi va o‘zaro hurmat asosida mustahkam aloqalarni yuzaga keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, A. (2018). O‘zbek tilida xush muomalalik formulalari va madaniy jihatlari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Dupont, J. (2017). Politesse et communication en français: aspects linguistiques et culturels. Paris: Presses Universitaires de France.
3. Karimova, N. (2019). Zamonaviy o‘zbek tilida odob-axloq ifodalari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.
4. Lefebvre, M. (2020). Contextes culturels et formules de politesse en français. Lyon: Éditions du CNRS.
5. Rashidov, B., & Hamroqulov, S. (2021). O‘zbek-fransuz madaniyatlararo muloqotda xush muomalalik. Toshkent: Fan va Texnologiya.